

ӘОЖ 502.175-027.2
МРНТИ 87.15.03

<https://doi.org/10.51488/1680-080X/2020.4-42>

Н.К. Байкенже¹, А.С. Байкенжеева²

^{1,2}М. Тынышпаев атындағы Қазақ көлік және коммуникациялар академиясы, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ҚР ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОДЕКСІ ЖӘНЕ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ІС-ШАРАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Аңдатпа. Мақалада экологиялық тұрғыдан қоршаған ортаға келетін кері әсерлерді тізбектей келе, Қазақстан Республикасы Экологиялық кодексінің кейбір мәселелері және қоршаған ортаны қорғау бойынша іс-шаралар, оларға қойылатын талаптар, қоршаған ортаға эмиссияларды шығаратын табиғат пайдаланушылардың міндеттемелері, сипаттамалары және қоршаған ортаның өндірістік экологиялық мониторингі тақырыбында талдаулар мен сипаттамаларымен экологиялық құқық бұзушылықтардың түрлері келтірілген, сонымен қатар, табиғатты қорғау іс-шараларының жоспарымен іс-шаралар реті ұсынылған.

Түйін сөздер: қоршаған ортаны қорғау кодексі, қоршаған ортаның мониторингі, табиғат пайдаланушысы, экологиялық бақылау.

Кіріспе

Қазіргі уақытта табиғатты пайдалану мен қоршаған ортаны қорғауды ұтымды ету мәселесі халықаралық қатынастардағы алғашқы орындардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауаптылыққа әкеп соғады. Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының негізгі принциптері:

- ҚР экологиялық заңнамасын бұзғаны үшін жауапкершіліктің сөзсіздігі;
- қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеу міндеттілігі.

Экологиялық құқық бұзушылықтардың түрлері

Экологиялық құқық бұзушылықтарға мыналар жатады:

- мүліктік жауапкершілікке әкеп соғатын Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу;
- қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар;
- экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар.

Әлемдік қоғамдастықта қалыптасқан және іске асырылатын экономикалық даму модельдері энергияны көп қажет ететін, табиғатты бұзатын және қолайсыз экологиялық жағдайды ушықтыратын болып табылады. Дағдарыстық экологиялық құбылыстар жердің әртүрлі аймақтарында да пайда болады. Мемлекеттердің табиғат қорғау қызметі саласындағы күш-жігері мен ынтымақтастығын біріктіру екі жақты да, көп жақты да негізде жүзеге асырылады және дамиды. Планетаның жаһандық қоғамдық игіліктерін сақтауға, әлемдік экологиялық мәселелерді шешуге БҰҰ және оның құрылымдары

сияқты халықаралық ұйым белсенді қатысады. Соңғы жылдары мемлекетаралық және халықаралық ынтымақтастықтың конвенциялар, екі- немесе көпжақты шарттар, келісімдер бағдарламалар, бұл елдерге табиғат қорғау қызметінің әртүрлі аспектілері бойынша тиісті міндеттемелер жүктейді. Аумағы бойынша әлемде сегізінші орынға ие Қазақстан Республикасы, тиісінше, шекаралардың едәуір ұзындығына ие. Оның ұзындығы шамамен 12 мың шақырым болатын құрлық шекарасы – бес мемлекетпен шекара, ал су кеңістігіндегі шекара-төрт мемлекетпен. Республиканың географиялық, экономикалық және саяси жағдайының бұл ерекшеліктері оның қоршаған ортаға әсер етудің трансшекаралық аспектілері бөлігінде жоғары деңгейін негіздейді. Мұндай әсерлер республика аумағында және онымен шектесетін мемлекеттерде жүзеге асырылатын экономикалық қызметтің әр түрлі түрлерінің нәтижесінде орын алады. Жағдай Қазақстанда қалдықтардың пайда болуының едәуір көлемімен, ластаушы заттардың әуе бассейніне шығарындыларымен, олардың жер үсті су айдындары мен су ағындарына төгінділерімен, кәсіпорындардағы авариялық жағдайлар нәтижесінде қоршаған ортаның ластану қаупімен қоса жүретін ресурс – өндіру және қайта өңдеу кешенінің басым дамуымен күрделене түсуде.

Экологиялық құқық бұзушылық жасаған адамдар өздері келтірген залалды Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексіне және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамалық актілеріне сәйкес өтеуге міндетті [1].

Қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, жеке және заңды тұлғалардың мүлкіне, мемлекетке келтірілген залал:

- табиғи ресурстарды жою және бүлдіру;
- табиғи ресурстарды заңсыз және ұтымсыз пайдалану;
- өздігінен эмиссиялар;
- нормативтен тыс эмиссиялар.

Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу салдарынан қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеу ерікті түрде немесе оны жүргізу тәртібі Экологиялық кодекске сәйкес айқындалатын залалды экономикалық бағалау негізінде сот шешімі бойынша жүргізіледі.

Қалдықтарды нормативтен тыс орналастыру жағдайлары және жер бетінің, жер қойнауының және жер асты суларының ластануын болғызбайтын қалдықтарды орналастыру мен ағынды суларды ағызуға арналған және жабдықталған және арналған объектілерге ластаушы заттардың нормативтен тыс төгу жағдайлары қоршаған ортаға залал ретінде қарастырылмайды.

Химиялық заттардың жер бетіне, жер қойнауына және жер асты суларына түсуін болдырмайтын қорғау құрылыстарымен шектелген өндірістік алаңдарға төгілу немесе сарқынды сулардың төгілу жағдайлары да қоршаған ортаға зиян ретінде қарастырылмайды.

Табиғат пайдаланушылар эмиссияларға рұқсат алу үшін құрамына қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспары кіретін қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті мемлекеттік органға құжаттар пакетін ұсынады (келісім бойынша).

Табиғат пайдаланушылар қоршаған орта эмиссиясына рұқсатта көрсетілген шарттарды орындауға міндетті және ҚР заңдарына сәйкес сақтамағаны үшін жауапты болады.

Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспары табиғат пайдаланушы кәсіпорындар қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Табиғат қорғау іс-шараларының жоспарын келісу – қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсат алуға берілген өтінімдерді қарау кезеңінде жүзеге асырылады.

Қоршаған ортаға эмиссияларды жүзеге асыратын табиғат пайдаланушылар жылжымалы көздерден ластаушы заттардың шығарындыларын қоспағанда, қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсат алуға міндетті. қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсат табиғат пайдаланушыға оның өтініміне сәйкес ҚР Экологиялық кодексінде белгіленген тәртіппен беріледі.

Өз қаражаты есебінен қаржыландырылатын қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды табиғат пайдаланушы дербес жоспарлайды және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспарына енгізіледі (ҚР Экологиялық кодексінің 99-бабы).

Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспарын келісу рәсімі көзделмеген.

Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспары – бұл кәсіпорынның мәртебесі.

Жоспарды әзірлеуді Құзыретті экологтар жүргізуі керек, мамандар мәселені шешудің тиімді, тиімді әдісін ғана емес, сонымен бірге ең аз шығынды да ұсына алады.

Әрбір нақты іс-шара үшін бөлімде экономикалық шығындар есептеледі және қаржыландыру көзі көрсетіледі. Жоспардың мазмұны өндіріс сипаты мен кәсіпорынның өзі де, аумақтық органдар да шешетін экологиялық проблемаларды ескере отырып өзгеруі мүмкін.

Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар жоспары Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2013 жылғы 12 шілдедегі № 162-ө бұйрығымен бекітілген «Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың үлгі тізбесіне» сәйкес болуы тиіс [2].

Табиғат қорғау іс-шараларының жоспары рұқсаттың қолданылу мерзіміне жасалады және мынадай іс-шараларды көздейді (бөлімдер бойынша):

1. Әуе бассейнін қорғау.
2. Су ресурстарын қорғау және ұтымды пайдалану.
3. Жағалау және су экожүйелеріне әсер етуден қорғау.
4. Жер ресурстарын қорғау.
5. Жер қойнауын қорғау және ұтымды пайдалану.
6. Флора мен фаунаны қорғау.
7. Өндіріс және тұтыну қалдықтарымен жұмыс істеу.
8. Радиациялық, биологиялық және химиялық қауіпсіздік.
9. Басқару жүйелерін және ең жақсы қауіпсіз технологияларды енгізу.
10. Ғылыми-зерттеу, іздестіру және басқа да әзірлемелер.

11. Экологиялық ағарту және насихаттау.

Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың үлгі тізбесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2013 жылғы 12 маусымдағы № 162-ө бұйрығы:

Қазақстан Республикасы Экологиялық кодексінің 96-бабының 4-тармағына сәйкес БҰЙЫРАМЫН:

1. Осы бұйрыққа қосымшаға сәйкес қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың үлгі тізбесі бекітілсін.

2. Экологиялық реттеу және бақылау комитеті осы бұйрықтың Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркелуін және заңнамада белгіленген тәртіппен ресми жариялануын қамтамасыз етсін.

Қорытынды

Жоспарды әзірлеу барысында келесі жұмыстар жүргізіледі:

- атмосфералық шығарындылардың қолданыстағы нормалары нақтыланады және қажет болған жағдайда жаңа нормалары, оларды саны мен ластануында азайту жөніндегі іс-шаралар әзірленеді; су ресурстарын тұтыну, сарқынды суларды ағызу көлемдері нақтыланады;

- суды үнемдеу және оны ластайтын заттардың құрамын азайту бойынша іс-шаралар әзірленуде;

- табиғи ресурстарды пайдалану технологиялары зерттеліп, оларды сарқылмас пайдалану бойынша шаралар ұсынылады;

- қалдықтармен жұмыс істеудің барлық кезеңдері зерттеліп, осы жұмысты оңтайландыру бойынша іс-шаралар мен жобалар әзірленуде;

- кәсіпорынның ерекшелігіне байланысты басқа да жұмыстар.

Қазақстан Республикасы Экологиялық кодексінің 128-бабына сәйкес арнайы табиғат пайдалануды жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар өндірістік экологиялық бақылауды жүзеге асыруға міндетті.

Бақылау бағдарламасы екі негізгі бөлімнен тұрады:

- өндірістік экологиялық бақылау;

- қоршаған ортаның өндірістік мониторингі.

Өндірістік экологиялық бақылау - бұл кәсіпорынның өндірістік қызметінің экологиялық аспектілерін бақылау бойынша Әкімшілік-шаруашылық шаралар кешені.

Қоршаған ортаның өндірістік мониторингі – бұл кәсіпорын қызметінің нәтижесінде қоршаған ортаның нақты ластануын анықтау үшін ұйымдас-тырушылық-техникалық шаралар кешені.

Әдебиеттер:

1. «Экологический кодекс Республики Казахстан». Кодекс РК от 9.01.2007г. № 212-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.01.2019 г.)
2. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 12 июня 2013 года № 162-п. Об утверждении Типового перечня мероприятий по охране окружающей среды.
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 января 2012 года № 168 «Санитарно-эпидемиологические требования к атмосферному воздуху в городских и сельских населенных пунктах, почвам и их безопасности, содержанию территорий

городских и сельских населенных пунктов, условиям работы с источниками физических факторов, оказывающих воздействие на человека».

4. Нефедьев Н.Б. Правовые основы экологически безопасного обращения с отходами. – М., 2008. – 181 с. – (Серия 16, вып. 3).

В статье приводятся некоторые вопросы экологического кодекса Республики Казахстан и мероприятия по охране окружающей среды, требования к ним, характеристики обязательств природопользователей, производящих эмиссии в окружающую среду и виды экологических правонарушений с совместными анализами на тему производственного экологического мониторинга окружающей среды, а также представлен порядок мероприятий планом природоохранных мероприятий.

Ключевые слова: экологической кодекс, мониторинг окружающей среды, природопользователь, экологической контроль.

The article presents some issues of the environmental code of the Republic of Kazakhstan and measures for environmental protection, requirements for them, characteristics of obligations of nature users who produce emissions to the environment and types of environmental offenses with joint analyses on the topic of industrial environmental monitoring of the environment, as well as the procedure for measures by the environmental protection plan.

Key words: environmental code, environmental monitoring, nature user, environmental control.